

Pāliganthānaṃ Aññabhāsāropana-samassāyo

Mahācariyo C Upendra Rāo Mahāsāyo¹

Uddeso

Pāli bhāsā samaggamhi lokamhi yeva accantā porāṇā bhāsā atthi. Bhāsā eṣā mahākāruṇikena pana Buddhena attano upadesap pacāraṇatthāya payuttā ahu. Bhikkhūhi ca aññehi janehi ca tathāgatassa dhammavinayo sakāya sakāya bhāsāya paṭhitā ahesuṃ. Bhagavato paraṃ maraṇā sabbehi Buddhasisseehi Satthūpadesuggahaṇatthāya katā ekā sabhā. Paccā aññāsu sabhāsu saṅkalitā satthuno ime upadesā Sīhalaratṭhe likhitarūpena patiṭṭhahimsu.

Aparasmim samaye buddhopadesā pakatiyā pana rūpena rakkhitā abhavīmsu. kintu vattamāne janā Pālibhāsāya bhāsaṇaṃ, vā lekhaṇaṃ vā chaḍḍenti, navīnābhāsāvohārikā hutvā aññamaññam kathenti. Tasmā addhā avassakaraṇīyaṃ buddhopadesānaṃ aññabhāsāropanaṃ adhunā. Bhārataratṭhamhi Dīghanikāyādīnaṃ Pāliganthānaṃ Hindī-bhāsāropanaṃ ahoṣi. Tathāpi dakkhiṇattāsu bhāsāsu ca, yathā Kannaḍa-Telugu-Maharatṭha-bhāsāsu āropita anuvādā ca ahesuṃ.

Tattha paṭhamam Pālisaddassakoṭṭho'ti veditabbo. Pātirakkhatīti pālī, pālīti ekacce. Tanti-saddassattho hoti, buddhavacanaṃ panti-saddassacāttho hoti Pālī, Bhagavatā vuccamānassa atthassa, ohārassa ca dīpanato saddo yeva Pālī nāmā ti gaṇṭhipadesu vuttanti abhidhammakathāyaṃ likhitam

*"Pālisaddo Pālīdhamme taṃākāpāliyaṃ pi ca,
dissate Pantiyaṃ ceva iti ñeyyaṃ vijānatā" ti.*

¹ Chairperson, Special Centre for Sanskrit Studies, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India .Email: skt.scholar@gmail.com

Ayaṃ hi Pāli-saddo “Pāliya atthamupaparikkhantī ti ādisu Pariyatti dhamma saṅkhāte pāli-dhamme dissati. Pariyatti-dhamma-vācāke pālisadde, atthaṃ pāti, rakkhatīti pālīti ca veditabbo.

Saddanītinā mabyākaṇaṅganthe pālisaddassa lakkhaṇaṃ itthaṃ padattaṃ; “Pāla rakkhaṇe, rakkhaṇaṃ tāṇaṃ gopanaṃ avanaṃ pālanāṃ rakkhā rakkhaṇā gutti icceke pariyāyā. pāleti, pālayati, pālanāṃ pāli. Ettha pālīti atthaṃ pāletīti pālī, lassa kattaṃ, athavā antodakaṃ rakkhaṇaṃ thena mahato taḷākassa thirā mahatī pālī viyāti pālī pariyattidhammo. Aparo nayo: pakatthānaṃ sīlādi atthānaṃ bodhanato sabhāvanirutti bhāvato buddhādīhi bhāsītattā ca pakatthānaṃ vacanappabandhānaṃ ālīti pālī... ādi.

Pariyesanapañho

Ettha pana saṅkhepena yeva visayānugatakā.

- Pāli-bhāsāya ajjhayanajjhāpanaṃ sammā bhava, yena pāli-saddāvāgame kilesa na bahave.
- Pālibhāsājjhayanāpekkhakānaṃ nighantaṅga-ganthānaṃ abhāvo.
- Pālibhāsāyaṃ pana anekā kiliṭṭhasaddā honti. Na sukaraṃ atthāvabodhaṃ tesāṃ kiliṭṭhapadānaṃ.
- aññabhāsāropanamaggassa, samaggassa vidhānassa ca aññabhāsāropanamaggassa, patirūpabhāvaṅga na dissate.

Pariyesanappayogo

- tatthādi nātappaṃ Pāliganthānaṃ vattamānabhāsāsu kassaṃ pana bhāsāyaṃ kutthāropanaṃ kena vidhānena katamīti.
- Pāli tipīṭaka ganthesu payuttānaṃ kiliṭṭhānaṃ padānaṃ dīghā sūci nimmātabbā.
- īdisā sūci na nimmitā kutthapi kenāpīti nātabbo.

Saṅkalitānaṅga padānaṃ atthāvagamāya Pāli paṇḍitehi payatanaṃ kātabbamityādi kāraṇesu patiṭṭhahitvā vīmaṅsitumicchāmi.

Sākacchā

Sogata sāvakā ādito yeva bhāsāvīsayinī natthi viseso iti aggahimsu. Vuttaṃ bhagavatā kho “sakāya niruttīyā buddhavacanaṃ pariyāpuṇitun”ti.

bhikkhūhi ca aññehi janehi ca Porāṇe t̥hatvā tepiṭakabuddhavacanam pālibhāsāyameva paṭhitā ahesum. yadā buddhasisseyhi, aññehi ca pālivohāram chaḍḍā, tadā aññabhāsāropanassa āvassakabhvaṃ ubbhūtm. Buddhopadesānam aṅgala bhāsāropanam kataṃ aṅgilabhāsā visāradehi abhiññūhi. Bhārataratṭhamhi pana Hindī, Telugu-Gujjara-Maharatṭha-Kannaḍa-bhāsāsu tipīṭaka ganthānamāropanam jātam.

Hindī-bhāsāyam panāneke Pāli-ganthā āropitā ahesum. Parantu bahūnam saddānam atthassa appaṭivedhā ajānam, apassam yeva Paṇḍitā Hindī-bhāsāropanam karonti, kārenti ca.

Tattha, sakkataṣamāne sadde te jānanti, tasmā te sammā samāropenti Hindī-bhāsāyam. Kintu mūla-Pāli-bhāsā-saddā ye honti, te sadde duṭṭhehi saddehi āropenti. Pālibhāsāyam pana anekā īdisā saddā honti, yesam attha-niddhāraṇam kātuṃ dukkharam hoti. Diṭṭhantāya Dīghanikāyassa Mahāparinibbānasuttasmiṃ paṭhame bhāge yatha kho māgadhassa vedehi puttassa ajātasatthussa vacanam sutvāna vassakāro bhāhmaṇo Magadhamaḥmatto Bhagavantam Buddhaṃ disvā, vanditvāna, ekamantam nisinno hutvā sammodati;

“appābādham, appātaṅkam, lahuṭṭhānam.” ettha pana lahuṭṭhānan'ti saddassattham Hindī bhāsāropanam anuvādakāro na sammā bujjhati. Tasmā aññam padaṃ samādiyati. Aññena pana padena kho bhāsāropanassa payatanam karoti.

Īdisena pana nayena Dīghanikāyasseva aparasmim sāmañña-phalasutte cirapabhajito rattaññū'ti padaṃ samāyāti. Idamapi padaṃ Hindī-bhāsāropakā na jānanti. Tasmā īdisāni kiḷiṭṭha-padāni chaḍḍettvāna yeva agge saranti. Aneka-pariyāyam mayā pana īdiso anubhavo patto. Padānamatthaññānāya Pālibhāsāya saddakosam disvāna acchariyo jāto. kiḷiṭṭhapadānam Pana'ttho Pālibhāsāya saddakosamhi pi na diṭṭho.

Pacchā mayi īdiso bhāvo Jāgarito ahu: ajja amhākam pana santike eko samuddho, pariniṭṭhito, bahujanassa lābhakaro Pāli-saddakoso natthi. Sutam mayā kho nālandāyam pana etādiso payāso pavatṭati. Vattamānamhi samaye “Kiṃ Pāli bhāsāya ajjhayanopakārakā ganthā vijjantī'ti pucchāya sati, ekopi natthīti paccuttaram hoti. Tasmā aññabhāsāropanāya maggam desento, parikkhāram sūcento nighanṭu ganthā ajja yojetabbā.

Etamuddissa aññampi kammaṃ kātappaṃ. Pāli tipīṭaka ganthesu Payuttānaṃ kiliṭṭha-padānaṃ sūcī kācanā nimmātabbā. Maññe īdisī sūcī na nimittā kutthapi, kenapi. Etādisaṃ saṅkalanāṃ Pāli ganthānāmañña-bhāsāropanāya bahūpakaraṃ bhavissatīti maññāmi. Mayā kho īdiso Payāso samāsādito. Ajja Theravādīnaṃ boddhānaṃ ganthā yasmaṃ bhāsāyaṃ dissaanti, sā hoti Pāli-bhāsā. Assā pana bhāsāya Pāliti nāma na porāṇo. vuttaṃ kho ācariyena Buddhaghosena “Māgadhikāya sabbasattānaṃ mūlabhāsāya” ti. Sakāya nirutti nāma sammā sambuddhena vuttapakāro māgadhiako vohāro.

Vuttam kho mahāveyyākaraṇena ācariyena Moggallānena;

*Siddhamiddha-guṇaṃ sādhu namassittā tathāgataṃ
Saddhamma-saṅgaṃ bhāsissam Māgadham saddalakkhaṇaṃ' iti.*

Māgadhi-ka-sadda-lakkhaṇaṃ viracayitukāmo saddalakkhaṇassapi sakkatādi bhedena bahuviddhattā sakāṃ saddalakkhaṇaṃ visesayitumāha māgadham iti. Magadhesu viditā Māgadhi saddā tesamidaṃ lekkhaṇaṃ Māgadham (Moggallāna pañcikaṃ pu.sa. 3).

Samodhānaṃ

Pālibhāsā pana Buddhena attano upadesappacārānattāya payuttā ahu. Bhagavato paraṃ maraṇā sabbehi Buddha sissehi Satthūpadesuggahaṇattāya katā ekā sabhā. Pacchā aññāsu sabhāsu saṅkalitā ime satthuno upadesā Sīhalaratṭhe ca lekḥāpitā ahesuṃ. Hindībhāsāyaṃpana Dīghanikāyādīnaṃ Pāliganthānaṃ āropanaṃ ahosi. Tathā ca dakkhiṇattāsu bhāsāsu anuvādā ahesuṃ. Adhunā Pālibhāsāya aññabhāsāropanaṃ tattha tattha pavaṭṭati. Yadā pāli-bhāsāya ajjhayanajjhāpanaṃ sammā bhava, tadā pāli-saddāvagame kilesa na bhava. Kintu ettha pana nānā samassā honti. Pālibhāsājjhayanāpekkhānaṃ nighaṇṭu-ganthānaṃ abhāvo vijjati. Pālibhāsāyaṃ pana anekā kiliṭṭha saddā honti. kiliṭṭha-padānaṃ atthāvabodhaṃna sukaraṃ. Tenahi aññabhāsāropanamaggassa samaggassa vidhānassa ca aññabhāsāropanāya upakāraṇaṃ saṅgotṭhīnaṃ, kāriyasālānaṃ ca atthi āvassakatā.

Aññabhāsāsu panāneke Pāli-ganthā āropitā ahesuṃ. Paraṃtu bahūnaṃ saddānaṃ atthassa appaṭivedhā ajānaṃ, apassaṃ yeva paṇḍitā Hindī-bhāsāropanaṃ karonti, Kārenti ca.

Tattha, ye sakkatāsamāne sadde te jānanti, tasmā te sammā samāropenti Hindī-bhāsāyaṃ. Kintu mūla-Pāli-bhāsā-saddā ye honti, te sadde duṭṭhehi saddehi āropenti. Pāliyaṃ pana bhāsāyaṃ īdisā anekā saddā honti, yesaṃ attha-niddhāraṃ kātuṃ dukkharaṃ hoti. Bhārataraṭṭhamhi pāli-pakati saddānaṃ sakkata chāyāyaṃva paṭhanabbhāvo dissati. Sabbesaṃ pi pāli saddānaṃ sakkattikaraṇaṃ hoti. Tadā 'lahuṭṭhānaṃ' ti saddo 'laghusthānaṃ' ti kātabbaṃ hoti. ettha pana lahuṭṭhānaṃ'ti saddassa Hindī bhāsāropanaṃ anuvādakāro na bujjhati. Īdisena pakāreṇa aññena pana padena kho bhāsāropanaṃ hoti. aparasmaṃ sāmāñña-phalasutte rattaññū'ti padaṃ samāyāti. Idamapi padaṃ bhāsāropakā na jānanti. kiḷiṭṭhapadānaṃ pana'ttho Pālibhāsāya saddakosamhi pi na diṭṭho.

Pamukhapadāni: Pālibhāsā, Aññabhāsāropanaṃ, Ailittha-saddā, Sakāya-niruttiyā, Pāli-nighanṭu-ganthā

Āsevitaganthāvalī

Mūlaganthāni

Anguttaranikāya, ed. Svāmī Dvārakānātha Shāstrī. (2001) Vārāṇasī : Bouddha Bhārati.

Dhammapada, ed. Svāmī Dvārakānātha Shāstrī. (2001) Vārāṇasī : Bouddha Bhārati.

Dīghanikāya (vol.3), ed. Svāmī Dvārakānātha Shāstrī. (2001) Vārāṇasī : Bouddha Bhārati.

Kaccāyana Vyākaraṇa, ed. Paṇḍita Lakṣmīnārāyaṇa Tiwariṇā sampādito. (1989) Vārāṇasī : Tārā Book Agency.

Majjhimanikāya (Vol.3), ed. Svāmī Dvārakānātha Shāstrī. (2001) Vārāṇasī : Bouddha Bhārati.

Upaganthāni

Bhikkhu-jagadīsa-kassapa. (1963) *Pālimahāvvyākaraṇa*, Delhi : Motilal Banārasidas.

Buddhadatta, Ven. Polwatte. (2003) *Pāli Pāṭhāvalī*, Dehivala: Buddhist Cultural Centre.

Pāli Vyākaraṇa, (V.S 2065) Vārāṇasī : Jñāna maṇḍal Ltd.